

تیزهوشان اروپا (۵)

آموزش تیزهوشان در ۲۱ کشور اروپایی: وضع موجود و چشم انداز

فرانتس مونکس، رابین فلوگر

ترجمه رضا گلشن مهرجودی

این سلسله مقالات، ترجمه پژوهشی است که به سفارش وزارت علوم و آموزش جمهوری آلمان درباره ویژگی‌های تربیت دانش‌آموزان تیزهوش در کشورهای اروپایی تهیه و در سال ۲۰۰۵ منتشر شده است. قسمت‌های اول تا سوم این مجموعه، شامل توصیف کلی پژوهش و سپس بررسی وضعیت در کشورهای اتریش، بلژیک، سوئیس و آلمان بود، در شماره‌های پیشین منتشر شده بود.

۶- اسپانیا

قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌های آموزشی

«دانش‌آموزان تیزهوش»، به صراحت در قوانین آموزشی اسپانیا مورد اشاره قرار گرفته‌اند. «فرمان سلطنتی ۱۹۹۵/۶۹۶» (BOE، ۲ ژوئن) به صراحت زمینه را برای توجه آموزشی به دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه موقت یا دائمی مرتبط با سوابق تحصیلی یا ناشی از تیزهوشی، اختلال یادگیری یا نقص حسی و حرکتی، فراهم می‌کند. به این ترتیب، قوانین موجود جنبه‌های مرتبط با ساختار سازمانی و منابع لازم را مهیا کرده‌اند. علاوه بر این، «قانون نظام آموزش عمومی» (LOGSE، ماده ۳۶)، از طریق تنظیم «دستورالعمل فرایند شناسایی نیازهای ویژه آموزشی» و «راشه فعالیت‌ها و تسهیلات انفرادی» به عنوان نتیجه فرایند شناسایی، به طور ضمنی به آموزش تیزهوشان پرداخته است.

به منظور دستیابی به اهداف مورد اشاره در ماده ۳۶ این قانون، نظام آموزشی باید معلمان متخصص در زمینه‌های مطالعاتی مرتبط و دیگر متخصصان واجد شرایط، همچنین ابزارهای مؤثر

آموزشی و منابع مادی لازم را در اختیار داشته باشد، به طوری که دانش‌آموزان بتوانند در فرایند یادگیری هرچه بیشتر مشارکت نمایند. مدارس باید چهارچوب آموزشی مناسبی در اختیار داشته باشند و تغییرات و تنوع مورد نیاز را در برنامه درسی اعمال کنند تا دستیابی دانش‌آموزان به اهداف آموزشی تسهیل شود. همچنین، مدارس باید شرایط فیزیکی و مادی خود را مطابق با نیازهای این دانش‌آموزان وفق دهند.

توجه به دانش‌آموزان با نیازهای ویژه آموزشی، باید از همان لحظه شناسایی آغاز شود. بدین منظور، ارائه هرگونه خدمات آموزشی که سبب تقویت و توسعه پرورش بهینه این دانش‌آموزان شود، پذیرفتنی خواهد بود و در نتیجه ادارات آموزش و پرورش در هر منطقه، می‌توانند آموزش مناسب این دانش‌آموزان را تضمین کنند. انتقال یک دانش‌آموز به یک مدرسه آموزش ویژه تنها زمانی صورت می‌گیرد که نیازهای آن دانش‌آموز، جز در یک مدرسه خاص قابل دستیابی نباشد. این وضعیت به صورت مستمر بررسی می‌شود تا امکان ادغام هرچه بیشتر دانش‌آموزان در نظام آموزشی عمومی فراهم آید. ادارات آموزش و پرورش، والدین و معلمان را تشویق و آماده می‌کنند تا در تصمیم‌گیری‌هایی که بر آموزش دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه مؤثر است، مشارکت کنند (قانون نظام آموزش عمومی، LOGSE، ۱۹۹۰، ماده ۳۷؛ نیز: فرمان سلطنتی ۱۹۹۵/۶۹۶).

در ماه آوریل سال ۱۹۹۶، تدوین ضوابط و طراحی سازوکار برای ایجاد انعطاف در امر تسریع تحصیلی دانش‌آموزان تیزهوش تحصیلی، برای هر دو دوره ابتدایی و متوسطه آموزش اجباری، به پایان رسید (BOE، ۱۹۹۶). به طور خاص، روش‌های شناسایی نیازهای منحصربه‌فرد آموزشی دانش‌آموزان تیزهوش تحصیلی در آموزش و پرورش مورد اشاره قرار گرفت (مصوبه ۲۹ آوریل ۱۹۹۶). پس از آن، کار تعیین مهلت، تدوین زمان‌بندی و تصویب تقاضانامه دانش‌آموزان دارای نیازهای آموزشی ویژه مرتبط با تیزهوشی فکری به انجام رسید (مصوبه ۲۰ آوریل ۱۹۹۷).

این قانون، ضوابطی را برای انعطاف نظام آموزش و پرورش در زمینه «تسریع تحصیلی» و «غنی‌سازی» به شرح زیر فراهم می‌آورد (دستورالعمل ۲۴ آوریل ۱۹۹۶؛ نیز: BOE، ۳ مه ۱۹۹۶):
- دوران تحصیل اجباری می‌تواند حداکثر دو سال کاهش یابد، به شرط آنکه تحت هیچ شرایطی این دو سال مربوط به یک دوره و پایه تحصیلی واحد نباشد.

- «جهش تحصیلی» در دوره تحصیل اجباری، منوط به یک فرایند ارزش‌یابی مستمر است و چنان‌چه دانش‌آموز نتواند به اهداف تعیین‌شده دست یابد، ممکن است لغو شود. در این صورت، چنین دانش‌آموزی در دوره و پایه تحصیلی متناسب با سن خود به ادامه تحصیل خواهد پرداخت.

- مطابق دستورالعمل ۲۴ آوریل ۱۹۹۶، «آغاز زودهنگام تحصیل» و «جهش تحصیلی» در دوران تحصیل اجباری، به شرطی قابل انجام است که سنجش‌های آموزشی و روان‌شناختی نشان دهد دانش‌آموز به اهداف پایه تحصیلی مورد نظر دست یافته است و اطمینان حاصل شود که این اقدام، برای ارتقاء میزان ثبات شخصیتی و پیشرفت فرایند اجتماعی شدن دانش‌آموز نیز راه‌گشاست.

- در هر صورت، «سازگاری‌انفرادی برنامه درسی»، شامل تعدیل یا بسط اهداف و محتوای آموزشی و تعیین معیارهای منعطف‌تر در ارزش‌یابی خواهد بود و مشروط و مقید به روش‌شناسی ویژه‌ای است که با توجه به سبک یادگیری دانش‌آموز و شرایط تحصیلی وی، درخور و مناسب باشد.

- «غنی‌سازی» هنگامی به اجرا درمی‌آید که دانش‌آموز در برخی زمینه‌های محدود، کارآیی در سطح استثنایی از خود به نمایش می‌گذارد و یا هنگامی که دانش‌آموز به طور کلی کارآیی در سطح استثنایی دائمی و در عین حال، عدم تعادل عاطفی و اجتماعی را بروز می‌دهد.

- «سازگاری برنامه درسی»، شامل توسعه اهداف و محتوای آموزشی و تعیین معیارهای منعطف‌تر در ارزش‌یابی خواهد بود و مشروط و مقید به روش‌شناسی ویژه‌ای است که باید با توجه به سبک یادگیری دانش‌آموز و شرایط تحصیلی وی، به اجرا درآید.

- «سازگاری برنامه درسی» که برای این دانش‌آموزان طراحی و اعمال می‌شود، سبب پیش‌برد روند دست‌یابی کامل و پایدار به صلاحیت‌های تعیین شده مندرج در اهداف کلی آموزش و پرورش خواهد شد. - به طور کلی، مدارس آزادی و اختیار دارند که برنامه آموزشی خود را به گونه‌ای سازمان‌دهی کنند تا دانش‌آموزانی با دانش و سطح یادگیری مشابه، بتوانند با یکدیگر به تحصیل بپردازند (LOGSE، ۱۹۹۰). - و سرانجام، قوانینی برای آموزش معلمان در خصوص «آموزش کودکان تیزهوش» وضع شده است (فرمان سلطنتی ۶۹۶/۲۸ آوریل ۱۹۹۵؛ نیز: BOE، ۲ ژوئن ۱۹۹۵).

از ۲۴ دسامبر ۲۰۰۲ (نک. به: BOE، ۳۰۷)، قانون جدیدی راجع به نظام آموزشی به اجرا درآمد (قانون کیفیت آموزش و پرورش ۲۰۰۲/۱۰). این قانون توجه صریح و ویژه‌ای به «کودکان تیزهوش تحصیلی» اختصاص داده است. ماده ۴۳ از بخش سوم در فصل هفتم این قانون، اصول بنیادینی را به شرح زیر مقرر می‌دارد:

- ۱- دانش‌آموزان تیزهوش تحصیلی، توجه ویژه‌ای از جانب ادارات آموزش و پرورش دریافت خواهند کرد.
- ۲- به منظور فراهم کردن زمینه پاسخ‌گویی آموزشی مؤثر به این دانش‌آموزان، ادارات آموزش و پرورش تدابیر ضروری در جهت شناسایی و ارزیابی زودهنگام نیازهای آنان را اتخاذ خواهند کرد.
- ۳- دولت، پس از رای‌زنی با جوامع خودمختار، هنجارهایی را تعیین خواهد کرد که امکان به پایان

رساندن تسریعی (جهشی) دوران آموزش اجباری را، مستقل از سن تقویمی این دانش‌آموزان فراهم کند؛ و معیارهایی را برای تولید برنامه‌های یادگیری ارتقاء یافته وضع خواهد کرد.

۴- ادارات آموزش و پرورش، تدابیر ضروریرا در جهت تسهیل آموزش این دانش‌آموزان در مدارس که - به سبب شرایط خود - امکان ارائه توجّهات مورد نیاز متناسب با ویژگی‌های آنان را دارا هستند، اتخاذ خواهند کرد.

۵- این وظیفه بر عهده ادارات آموزش و پرورش است تا معلمانی را که با این دانش‌آموزان سروکار خواهند داشت، به شرکت در دوره‌های آموزشی ویژه مرتبط با نحوه رفتار با این دانش‌آموزان تشویق و ترغیب کنند. به همین ترتیب، این ادارات تدابیر لازم را اتخاذ خواهند کرد تا والدین این دانش‌آموزان مشاوره‌های انفرادی به میزان کافی و نیز اطلاعات ضروری که آنان را در زمینه آموزش فرزندشان یاری خواهد داد را دریافت نمایند.

آخرین قانون عمومی که از روز ۱۸ ژوئیه ۲۰۰۳ سرتاسر کشور را تحت پوشش قرار داده است، فرمان سلطنتی ۲۰۰۳/۹۴۳ است (BOE، ۳۱ ژوئیه ۲۰۰۳). این فرمان سلطنتی، اصول اساسی ماده قانونی فوق را بسط و توسعه می‌دهد و محدودیت انعطاف برنامه آموزشی (در زمینه تسریع) را از دو سال (نک. به دستورالعمل ۲۴ آوریل که پیش‌تر ذکر شد) به سه سال یا بیشتر - اگر موقعیت این ضرورت را ایجاب نماید - افزایش می‌دهد. این امر سبب می‌شود تا تسریع تحصیلی - که بیشتر در قالب جهش پایه تحصیلی شناخته شده است - به یک امکان بدون هرگونه محدودیت تبدیل شود.

تسهیلات و امکانات خاص

تسهیلات ویژه برای آموزش تیزهوشان، به ندرت در مدارس مورد استفاده قرار می‌گیرد. با این حال، نیاز روزافزون به کسب اطلاعات و تمایل فزاینده به استفاده از تسهیلات ویژه دانش‌آموزان تیزهوش به خوبی قابل مشاهده است. به منظور تحقق بخشیدن به آموزش ویژه تیزهوشان، انطباق و سازگاری برنامه درسی معمولاً به صورت آزمایشی و تجربی به اجرا درمی‌آید. برخی از مدارس امکان جهش پایه تحصیلی را ارائه می‌دهند و دانش‌آموزان تیزهوش را به استفاده از این تسهیلات دعوت می‌کنند. با این حال، فرایندهای اداری مربوطه، سرعت برنامه‌ریزی برای ارائه این نوع از تسهیلات را کاهش می‌دهند و مانعی بر سر راه تحقق آن هستند.

در دوره ابتدایی و دوره اول متوسطه، شرکت در کلاس‌های مشترک با پایه بالاتر به عنوان یک امکان برای تیزهوشان عرضه شده است؛ اما استفاده از این امکان قانونی همچنان بسیار غیرمعمول است. علاوه بر این، اسپانیا به صورت منظم مسابقات درون‌مدرسه‌ای را برای دانش‌آموزان تیزهوش در دوره ابتدایی تا دوره دوم متوسطه برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی می‌کند. مشاوره روان‌شناختی (تحصیلی)

همواره در دسترس است و در صورت لزوم می‌تواند به دانش‌آموزان تیزهوش ارائه شود.

معیارهای شناسایی و گزینش

علی‌رغم الزام قانونی برای شناسایی نیازهای ویژه آموزشی تک‌تک دانش‌آموزان، نه معیارهای شناسایی تیزهوشان و نه روش‌ها و ابزارهای سنجش در این زمینه، هیچ‌یک استاندارد نشده‌اند. برخی طرح‌های ابتکاری همانند طرح مرکز CTY اسپانیا، این خدمات را به مدارس ارائه می‌کنند. این مرکز، بر اساس ابزار SCAT (آزمون صلاحیت‌های مدرسه‌ای و دانشگاهی) که پیش‌تر در اسپانیا - در دانشگاه ناوارا - اعتباریابی شده است، یک برنامه استعدادیابی عمومی رادر سال ۲۰۰۵ به اجرا خواهد گذاشت.

آموزش حرفه‌ای، ارتقای معلمان و شبکه‌های تبادل تجربیات

برنامه آموزشی تربیت معلم در اسپانیا، توجه اندکی به موضوع «آموزش تیزهوشان» دارد. تجزیه و تحلیل برنامه درسی دوره تربیت آموزگاران دوره اول ابتدایی، نشان می‌دهد که از میان ۵۷ مرکز تربیت معلم، تنها ۶ مرکز (یعنی نزدیک به ۱۰ درصد آنها) دروسی در ارتباط با تیزهوشی ارائه می‌کنند. گذراندن این دروس، تنها در ۳ مرکز اجباری است. برخی از ادارات آموزش و پرورش و یا انجمن‌های تخصصی، دوره‌های آموزشی را ارائه می‌کنند که در آنها، موضوع تیزهوشی و آموزش تیزهوشان به عنوان یک سرفصل درسی در نظر گرفته شده است. به همین منوال، برخی از دانشگاه‌ها دوره‌های بازآموزی و یا تحصیلات تکمیلی ویژه معلمان با موضوع «تیزهوشی» و «آموزش تیزهوشان» را ارائه می‌کنند؛ اما این دوره‌ها بسیار به ندرت برگزار می‌شوند. همچنین، در اسپانیا امکان دنبال کردن دوره‌های آموزشی جامع تربیت معلمان برای دریافت گواهی‌نامه انجمن اروپایی توانایی برتر (ECHA) نیز وجود دارد که یک معلم را شایسته نامیده شدن به عنوان «متخصص آموزش تیزهوشان» می‌کند. از فردی با این صلاحیت انتظار می‌رود تا قوانین آموزشی موجود را به صورت کامل و در بالاترین سطح به اجرا درآورد.

پژوهش، مراقبت حرفه‌ای و مشاوره‌ای

تعدادی از دانشگاه‌ها (از جمله دانشگاه لاکرونیا، دانشگاه آلیکانته، دانشگاه مستقل بارسلونا، دانشگاه کامپلوتنس، دانشگاه مورسیا، دانشگاه ناوارا، دانشگاه لاریوخا و دانشگاه سانتیاگو) و نیز «مرکز جوانان مستعد» اسپانیا، در حال انجام فعالیت‌های علمی در زمینه تیزهوشی هستند. برخی از آنها دوره‌های دکتری این زمینه را نیز دایر کرده‌اند.

«مرکز جوانان مستعد» اسپانیا، علاوه بر سازمان‌دهی تسهیلات ویژه برای دانش‌آموزان تیزهوش، همچنین به عنوان یک مرکز اطلاعات برای مراجع والدین و معلمان نیز فعالیت می‌کند. مجله «توانایی برتر»، منحصراً مقالات پژوهشی در ارتباط با موضوع تیزهوشی و آموزش تیزهوشان را منتشر

می‌کند. در عین حال، دیگر مجلات اسپانیایی نیز مرتباً مقالاتی با این موضوعات را به چاپ می‌رسانند (به عنوان مثال، «مجله اسپانیایی آموزش و پرورش» و مجله «بوردن»؛ فهرستی از پایان‌نامه‌های دکتری را نیز می‌توان در نشانی www.mcu.es/TESEO/teseo.html مشاهده کرد).

اولویت‌ها و توقعات

آموزش و پرورش تیزهوشان در اسپانیا، ریشه در ابتکارات شخصی و خصوصی دارد. حتی در حال حاضر، این اقدامات سهم بسیار مهم و بالارزشی در پرورش دانش‌آموزان تیزهوش بر عهده دارند. به تازگی، تأکید بر اجرای قوانین مصوب و دستورالعمل‌های مرتبط با دانش‌آموزان تیزهوش و احساس نیاز به دریافت تسهیلات انفرادی، به یک مطالبه عمومی تبدیل شده است؛ اگرچه همچنان فعالیت‌های تحصیلی ویژه برای تیزهوشان بسیار نادر و کم‌یاب است. سطح آگاهی اجتماعی درباره موضوعات مرتبط با «تیزهوشی» در اسپانیا ارتقاء یافته و حساسیت به این موضوع به طور کلی افزایش پیدا کرده است. با این وجود، برای کسب اطمینان از حصول موفقیت در آینده، هنوز کارهای مانده زیادی بر جای است که باید انجام گیرد.

اولویت اصلی در سال‌های پیش رو، پذیرش قوانین آموزشی بسیار منعطف‌تری است که امکان پشتیبانی از سطوح استثنایی قابلیت‌های این دانش‌آموزان را فراهم آورد و با شکستن پیوند میان سن تقویمی و پایه تحصیلی، زمینه حرکت آزادانه در درون برنامه آموزشی را بر اساس ظرفیت‌ها و توانایی‌های آنان مهیا کند. برای تحقق این امر، روش‌های نظام‌مند شناسایی که امکان کشف این دانش‌آموزان را فراهم آورد و نیز برنامه‌ها یا تسهیلات ویژه برای استعدادهای خاص، باید معرفی و عرضه شوند.

علاوه بر این، دروس تخصصی مرتبط با آموزش تیزهوشان باید به صورت الزامی در برنامه درسی پایه دوره‌های تربیت معلم و دوره‌های آموزشی روان‌شناسان گنجانده شود. افزون بر این‌ها، وجود یک برنامه دائمی برای آموزش مستمر معلمان ضروری است تا امکان مبادله تجارب و مهارت‌های تدریس فراهم شود، به گونه‌ای که معلمان بتوانند تنوع و گوناگونی لازم را در کلاس خود به وجود آورند.

سرانجام، در کنار گسترش دامنه هرچه بیشتر قوانین آموزشی، نیاز فوری و ضروری به افزایش میزان کمک‌های مالی احساس می‌شود. برنامه‌های آموزشی خاص و مواد آموزشی ویژه کودکان تیزهوش باید توسعه پیدا کنند. تسهیلات آموزشی ویژه همچون «کلاس‌های مشترک با پایه‌های تحصیلی بالاتر»، «تسریع گروهی» و «کارگاه‌های آموزشی (کارسوق‌ها)» نیز مورد نیاز هستند.

برنامه‌ها و تسهیلات ویژه کودکان تیزهوش که تا کنون ایجاد شده‌اند، گروه‌های کوچک جمعیتی چون معلولان و اقلیت‌های نژادی و قومی را به کلی نادیده انگاشته‌اند. مقررات ویژه دانش‌آموزان دختر نیز ناکافی هستند.